

על חלוקת העולים בפרשת 'עקב' ועוד

לעורך שלו:

קראתי את מאמרו של רבי רחמים שר שלום, יאריך ה' ימיו ושנותיו, בגיליון 'המעין' האחרון (גיל' 244, טבת תשפ"ג, עמ' 28 ואילך), וישר כוחו על המאמר הנפלא והמעניין. אני מבקש להעיר רק שתי הערות קצרות: ההנחה של המחבר שהחלוקה של העולים בפרשת עקב נוצרה בעקבות דברי המקובלים (עמ' 34-35) אינה אלא השערה בעלמא ואין לה שום תימוכין, ולא היה ראוי לקבוע אותה כעובדה ברורה. כמו כן בהערה 16 (עמ' 35) נכתב שפרשת נצבים היא הפרשה היחידה בתורה שהמפטיר קורא בה שישה פסוקים, אך לפי המנהג המקובל וכן מודפס בחומשים גם בפרשת פינחס נוהגים כן. ברוב ברכה,

יוסף חיים שהרבני, בני ברק

תגובת רחמים שר שלום:

תודה לך רבי יוסף חיים נכבדי על דבריך ועל הערותיך.

א. לעניין חלוקת עקב - הצבעתי על תופעה מעניינת לפיה לפני התפשטות תורת הסוד הייתה חלוקת פרשת עקב לשבעה קרואים מאוזנת, הבאתי את דברי הרב ח"ד הלוי שחכמי תורת הסוד נתנו חשיבות מיוחדת לעליה השישית שהיא כנגד ספירת היסוד, ובנוסף ראיתי שכל החלוקות הקודמות שהיו מאוזנות נעלמו. צירפתי את שלושת העובדות האלו והגעתי למסקנה חד-משמעית שיש כאן השפעה של חכמי תורת הסוד, אם כי אכן לא מצאתי זאת כתוב בפירוש במקום אחר. אשמח לשמוע הסבר אחר מדוע פרשת עקב בלתי מאוזנת באופן חריג כל כך.

ב. אתה צודק שאכן הייתי צריך לציין שיש פרשה נוספת בתורה שהמפטיר קורא בה שישה פסוקים, ותודה על הערתך.

רחמים שר שלום, נתניה

* * *

עוד בעניין סמכות המנהג

לעורך שלום.

בגיליון 'המעין' הקודם (גיל' 244 עמ' 13 ואילך) כתב ר' ישראל ברנד על חשיבותם הגדולה של המנהגים. הוסברה החומרה הגדולה הקיימת בביטול מנהגים, ושהאמירה

הנהוגה "זהו רק מנהג" אינה נכונה כלל ועיקר. כמובן שאין לחלוק על דבר מהדברים שכתב ר' ישראל, אולם נזכרתי בדברים שכתב הרב קוק כתשובה לקנאי שתקף אותו על כך שהוא מקרב מדי את אותם שאינם שומרים תורה ומצוות. כך כתב הרב זצ"ל: "ובעיקר הדבר, האמין לי יקירי, שאלמלא מצאתי מהמשפיעים על חיי הציבור בא"י כאלה שהם עוסקים בימין המקרבת, יכול להיות שאנכי דווקא הייתי עוסק בשמאל הדוחה, שגם היא צריכה לגופה של מלאכת הקודש אשר להנהלת הציבור. אבל מאחר שמצאתי את הדחייה נהוגה במידה מרובה, הנני מוכרח לתבל אותה ע"י הימין המקרבת, וגם זה במידה ידועה ובזהירות הגונה בעז"ה. וכל יודעי מכירים שכוונתי היא בזה לא לשום פנייה עצמית ח"ו" (אגרות הרב קוק משנת תרפ"ג, כרך ו עמ' קטז). הציטוט המדויק מובא בזכותו של הרב משה צוריאלי שליט"א). המאמר של ר' ישראל מדגיש צד חשוב מאוד בעולם המנהגים, צד המחזק את קיום המנהגים ככתבם וכלשונם. אולם עיון קצר בהיסטוריה של העם היהודי מלמד שמה שאיפשר ליהדות להמשיך להיות רלוונטית היה לא מעט היכולת של גדולי הדור להכריע בעד שינוי מנהגים בשעת הצורך. כמובן שהכל נעשה לאט ובזהירות, בתהליך "אבולוציוני" ולא "רבולוציוני", אולם לא חסרות דוגמאות לשינויים שכאלה.

דוגמה לשינוי מובהק בין מה שמופיע בפוסקים לבין המציאות הנוהגת בימינו אפשר לראות בעניין דין 'כל כבודה בת מלך פנימה'. כותב הרמב"ם: 'גנאי הוא לאשה שתהיה יוצאה תמיד פעם בחוץ פעם ברחובות, ויש לבעל למנוע אשתו מזה, ולא יניחנה לצאת אלא פעם אחת בחודש או כמה פעמים בחודש לפי הצורך, שאין יופי לאשה אלא לישב בזווית ביתה, שכך כתוב כל כבודה בת מלך פנימה' (הל' אישות יג, יא). כמובן שאף אחד לא הולך ליישם את דברי הרמב"ם הללו בביתו.

דוגמה נוספת: נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רא סע' עה) שאין לטבול כלל (לא רק בשבת) במקווה מחוממת: 'יש מי שאוסר להטיל יורה מלאה מים חמין לתוך המקוה לחממו'. והרמ"א מוסיף: 'הגה: ויש מקילין ומתירין להטיל חמין למקוה כדי לחממו, ומכל מקום יש להחמיר, אם לא במקום שנהגו להקל אז אין למחות בידן'. איני מכיר היום מקווה שאין בו מערכת חימום, למרות הפולמוס הגדול שעניין זה עורר לפני כ-150 שנה.

ועוד דוגמה: לימוד תורה לנשים, מאז שהקימה שרה שנירר את 'בית יעקב' שלה בקראקוב בשנת תרע"ט הפך לימוד התורה לנשים לדבר הכרחי לכל אחת, למרות הכלל הידוע 'כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תיפלות' (סוטה כ, א).

הדוגמאות הללו מלמדות על היכולת של גדולי ישראל להתאים את ההלכה למציאות בתוך מסגרת ההלכה במקום שזה אפשרי, גם על חשבון שינוי מנהגים.

גרשון שחור, שעלבים

* * *

על המהדורה החדשה של ספר 'מכלול' לרד"ק*

לידידי עורך 'המעין' שלום רב.

נהניתי לראות את המהדורה החדשה והמדויקת של ספר 'מכלול' שהוצאתם לאור. אין ספק שמדובר במהדורה משובחת ביותר, ותועלת רבה יפיקו ממנה אוהבי ושוחרי לשון הקודש, למדנים וחוקרים. דווקא על מעלותיה של המהדורה לא ארחיב כאן, אבל היות וגילית לי שאתם מתכוונים בשלב מסוים להוציא לאור מהדורה חדשה ומתוקנת, טרחת וכתבתי מספר הערות שאני מקווה שתהיינה לתועלת לקראת הכנת המהדורה החדשה של מהדורתכם.

1. חסרה ביבליוגרפיה בספר, הנחוצה כדי שהקורא ידע בכל מקרה ומקרה לאיזו מהדורה של ספר פלוני מתכוון המהדיר.

2. לגבי המפתחות: א. המפתח מסודר כמונן לפי סדר א"ב, ולפעמים נאספו בו יחד פריטים שונים בתוך ערך אחד, כגון בערך: "ספרים וחיבורים". אך במקרה כזה יש להוסיף בכל פריט גם רישום במקומו בסדר א"ב, ולהפנות ממנו לערך שבו נאספו הפריטים. לפעמים המהדיר עשה זאת, אבל לא בשיטתיות. כגון: בערך "ספרים וחיבורים" נמצא בין השאר הספר "אכלה ואכלה", אבל באות אל"ף הוא חסר, והוא היה צריך להיות גם שם עם הפנייה ל"ספרים וחיבורים". ב. כך גם בערך "אישים" נרשמו פריטים רבים, וכל פריט ראוי גם לבוא בסדר הא"ב עם הפנייה לערך "אישים". ג. יש שערכים חשובים חסרים במפתחות, כגון "מסורה/מסורת". הרי רד"ק מצטט פעמים רבות את המסורה, וראוי היה שכל האיזכורים האלה יופיעו במפתח. ד. עוד דוגמה לכך: בערך "אישים" רשום בין השאר: "אליהו בחור, רבי (רא"ב)" ומובאת רק הפנייה אחת: חסרות הפניות הרבות לנימוקים של אליהו בחור, שכולם מופיעים במהדורה זו בהערות בתוספת "אמר אליהו".

3. ראוי שהמהדיר ישים מקצת ידיעות ביחס למסורה, לביבליוגרפיה, וכו'. למשל, כדאי שיידע שקיים אוסף שלם של רשימות מסורה שאסף Christian David Ginsberg שיצא לאור בארבעה כרכים (בשנות השבעים של המאה העשרים יצאו לאור שתי מהדורות צילום שלו, אחת בירושלים, ואחת בניו יורק). דוגמה נוספת: בעניין ספר "אכלה ואכלה", המהדיר בעמ' שפג הערה 115 מתאר את הספר ומצביע על מהדורת פרנסדורף של "אכלה ואכלה". אכן, זוהי ההדרה של כ"י פריס 148, אבל קיים כ"י נוסף של או"א, כ"י האלי (Halle), שיש בו שני חלקים, ושניהם הוהדרו: F. Diaz Esteban, *Sefer Oklah we-Oklah... Madrid, 1975*; B. Ognibeni, *La Seconda Parte del Sefer 'Okhlah We'Okhlah... Madrid, 1995*.

* ספר מכלול מאת רבנו דוד קמחי זצ"ל, הוא חלק הדקדוק. יו"ל על פי כתבי היד והדפוסים הראשונים עם מבואות והערות והפניות וביאורים והשלמות ונספחים ע"י הרב יהודה לנדמן. עורך: הרב יואל קטן. שעלבים, מכון שלמה אומן, תשפ"ב. 49+תתקלא עמ' (ראה סקירה קצרה על הספר ב'המעין' גיל' 241 ניסן תשפ"ב עמ' 127-128).

לפני שנים רבות הוכחתי שכ"י האלי על שני הקבצים שבו נערך על ידי בעל התוספות ר' מנחם מיואני, תלמידו של ר"ת, ועל כן חשיבותו כפולה ומכופלת.

4. נחזור ל"אכלה ואכלה". בעמ' שפג-שפד של מהדורתכם רד"ק מציין "וכן בספר אכלה ואכלה: שובה ה' מלרע...". המהדיר מאריך בהערותיו (הע' 116-115), אך לא מצביע היכן נמצאת רשימה זו בספר אכלה ואכלה! והנה, אילו הכיר את מהדורת Ognibeni הנ"ל של "אכלה ואכלה", הקובץ השני של כ"י האלי, הוא היה יכול למצוא רשימה זו שם בעמ' 36, רשימה 3N: "שובה חד מן ה' מלרע...", והוא היה מגלה ש-Ognibeni מפנה שם לרד"ק בספר מכלול, ומצגן שהוא מצטט את "אכלה ואכלה" ואת הרשימה הנדונה. כך גם בעמ' תקנט במהדורה החדשה: "ואני מצאתי בספרים מדוייקים 'זקני גבל' [יחז'] - פתח, והמסורת עליו: לית פתח; 'גבל ועמון' [תהל'] - קמץ, והמסורת עליו: לית קמץ. וכן מצאתיו בספר אכלה ואכלה: כל פרת קמץ. בהערה 113 המהדיר מפנה להערות הנ"ל בה הוא מתאר את ספר "אכלה ואכלה", אך אינו כותב מאומה על זיהוי הרשימה הרלבנטית ב"אכלה ואכלה". ואוסיף, שבמקרה זה אין זה פלא שהמהדיר לא זיהה את הרשימה הרלבנטית, שהרי הפיסוק במהדורה החדשה הוא מוטעה, ולפיו רד"ק כלל לא מפנה לספר "אכלה ואכלה" בעניין זה. הפיסוק הנכון (וכך כבר במהדורת פרנסדורף הנ"ל מהמאה ה"ט) הוא: "ואני מצאתי בספרים מדוייקים 'זקני גבל' [יחז'] - פתח, והמסורת עליו: לית פתח; 'גבל ועמון' [תהל'] - קמץ, והמסורת עליו: לית קמץ, וכן מצאתיו בספר אכלה ואכלה. כל פרת קמץ" (המהדיר בטעות פיסק את סוף המשפט כך: ... 'לית קמץ. וכן מצאתי בספר אכלה ואכלה: כל פרת קמץ'). רד"ק מציין שהוא מצא באכלה ואכלה את הזוג: "גבל" [יחז'] - פתח; "גבל" [תהל'] - קמץ, ואכן הזוג הזה נמצא בשני כתבי היד הנ"ל של 'אכלה ואכלה'. כותרת הרשימה בכ"י פריס 23 היא: "א"ב מן חד וחד חד פתח וחד קמץ דלוג ולי...", והזוג החמישי ברשימה הוא בדיוק: "גבל" [יחז'] - "גבל" [תהל']. וראה בהקדמתו של פרנסדורף ל"אכלה ואכלה" מהדורתו, שם כבר פירש בצורה נכונה את דברי רד"ק כאן, והצביע על הרשימה המתאימה בספרו.

5. במהדורה המתוקנת שתוציאו לאור יש צורך להגדיל במדור ההערות את גודל האות בהפניות למראי המקומות המקראיים. בפנים הספר גודל האות של מראי המקורות לפסוקי המקרא הוא, כצפוי, כגודל האותיות של שאר הטקסט, ואילו בהערות משום-מה גודל האותיות של מראי המקומות הוא קטן ביותר, עד שקשה לקוראם. רצוי שגם בהערות גודל הגופן של מראי המקומות המקראיים יהיה כגודל שאר האותיות.

ושוב לסיום, ברכות על המהדורה החדשה המרשימה של ספר 'מכלול' שהוצאתם לאור, ואני מברך אתכם שתזכו להוציא לאור בקרוב, כדברך, מהדורה חדשה ומתוקנת עוד יותר, לתועלת הרבים.

פרופ' יצחק ש' פנקובר, המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן